

У просторі сучасної альтернативної історії: матеріали до вивчення роману Василя Кожелянка "Тероріум"

Ольга Лілік,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри української мови і літератури

Чернівці

Автор статті робить спробу проаналізувати роман Василя Кожелянка "Тероріум" в контексті сучасної альтернативної історії, досліджує жанрово-стильові і проблемно-тематичні особливості твору, пропонує модель вивчення цього твору студентами-філологами.

Ключові слова: альтернативна історія, фантастична література, практичне заняття.

Для населення країн пострадянського простору к. ХХ—поч. ХХІ ст. пов'язаний із цілою низкою державних і суспільних катаклізмів і, як наслідок, з депресивними настроями, розчаруванням, крахом ілюзій. Саме ці фактори пояснюють поширення в художніх літературах цих держав жанру альтернативної історії. Людина звертається до минулого, осмислює його, прагне усвідомити причинно-наслідкові зв'язки між подіями, її цікавить запитання: "а як би ми жили, якщо б...?", "а чи правильний шлях ми обрали?". Альтернативна історія — це жанр наукової фантастики, що на основі історичних фактів вивчає можливі сценарії історичного розвитку.

В сучасній Україні альтернативна історія лише набуває розвитку. Науково-популярними працями займається Дмитро Шурхало, який запропонував український варіант назви — "якбитологія"; художні твори у цьому жанрі створили Олександр Ірванець (роман "Рівне/Ровно") і Василь Кожелянко (романи "Дефіляда в Москві", "Конотоп", "Срібний паук", "Тероріум"). На жаль, цей мистецький феномен на сьогодні фактично залишається поза увагою дослідників. Окремі його аспекти в контексті фантастичної літератури аналізуються у працях Л. Віжчаніної, В. Даниленка, Н. Логвіненка, Т. Литвиненка, Н. Савицької, а також у рецензіях, відгуках, інтерв'ю, проте на сьогодні відсутні комплексні літературознавчі дослідження. **Метою цієї статті** є аналіз художніх особливостей творів альтернативної історії, дослідження роману Василя Кожелянка "Тероріум" як художньо-естетичного феномену, розробка моделі вивчення цього твору студентами-філологами.

У словнику історичних термінів знаходимо таке визначення: *альтернативна історія* — це жанр фантастики, присвячений зображенню реальності, яка могла б бути, *якби історія в один зі своїх переломних моментів (точок біфуркації, або ж розвилки) пішла іншим шляхом* [6].

В основі альтернативної історії як літературного жанру лежить теорія багатоваріантності історичного розвитку, незумовленості його якимось сенсом, спрямуванням чи метою. Цей підхід вимагає перегляду традиційних лінійних причинно-наслідкових концепцій розвитку, концепції історичного детермінізму й теорії історичного прогресу.

У таких творах обов'язковим елементом сюжету є зміна історії в минулому. За ідеєю автора, у певний момент історії з якоїсь причини, як варіант, у результаті втручання зовнішніх сил (наприклад, прибульців з майбутнього), або випадково, трапляється щось діамет-

рально протилежне до того, що насправді відбувалося в минулому [1, с.10]. Те, що трапилось, може бути пов'язане із загальновідомими історичними подіями чи особами, а може здаватися несуттєвим. Проте в результаті цієї зміни відбувається "розгалуження" історії — події починають розвиватися за іншим сценарієм.

Визначають такі основні завдання альтернативної історії:

- аналіз варіантів історичного розвитку народів, країн, людства;
- дослідження причин неможливості варіантів розвитку народів, країн, людства;
- з'ясування впливу історичного випадку на історію; характеристика взаємовпливів історичних фактів;
- визначення впливу персоналій на історію.

Принциповими для альтернативної історії є три положення: 1) до точки розходження історія, що описується у творі, повністю відповідає реальній історії нашого світу (тобто альтернативна історія не може базуватися лише на гіпотезах, у творі повинні брати участь реальні історичні персонажі); 2) альтернативна історія — це історія людства (а не розумних динозаврів, приматів чи інших живих істот); 3) якщо у творі використовується прийом з паралельним світом, віртуальною реальністю, то вони мають бути ідентичними історії нашого світу до точки розходження.

Дослідники розрізняють "чисту" альтернативу і "псевдоальтернативу": перша описує можливий розвиток подій і їх наслідки методами реалізму; у другому випадку причиною розходження з реальною історією є пришельці з майбутнього (по відношенню до часу дії у творі), прибульці з космосу, якісь давні книги, раптово розкриті таємні товариства. Чиста альтернатива — реалізм — це справжня альтернативна історія. Псевдоальтернатива зустрічається набагато частіше й інколи практично не відрізняється від чистої, коли мова йде про можливий розвиток подій і їх наслідки.

Основоположником жанру альтернативної історії вважається римський історик Тіт Лівій, що описав можливу історію протистояння Риму й імперії Олександра Македонського, передбачивши, що Македонський не помер у 33 роки, а продовжив жити і правити своєю імперією.

У ХХ ст. з'явився термін "альтернативний світ", який уперше вжив англійський письменник Ісаак Дізраелі у збірці "Про історії подій, що ніколи не відбувалися". 1907 року з'явилася робота британського історика Джорджа Тревельяна "Якби Наполеон виграв битву під Ватерлоо", яка стала першим зразком наукової праці в

жанрі альтернативної історії. Подібні дослідження є і в інших науковців: так, наприклад, Арнольд Тойнбі своїми статтями "Якби Олександр не помер тоді...", "Якби Філіпп і Артаксеркс уціліли..." започаткував так зване ретропрогнозування.

У Радянському Союзі жанр альтернативної історії не набув розвитку через концептуальну несумісність з комуністичною ідеологією: альтернативний розвиток подій пов'язаний із повною або частковою незадоволеністю реальним станом речей, а на це громадяни СРСР не мали права. Адже найкраще, що могло статися у світовій історії (тобто революція і встановлення диктатури пролетаріату), уже відбулося, тому не було необхідності розглядати інші варіанти історичного розвитку, залишалося лише протистояти ворогам радянської влади, які намагалися різними способами нівелювати досягнення соціалізму.

Справжнє народження альтернативної історії відбулося після закінчення Другої світової війни, у 60—70-х роках ХХ ст. Під час війни відбуваються зміни в духовній сфері: переосмислюється довоєнна система цінностей: на зміну інтернаціоналізму і революційній романтиці приходять патріотизм і романтика війни.

Бум альтернативної історії почався з перебудовою: так, у Росії відлік ведуть від твору "Одіссея залишає Ітаку" Василя Звягинцева (1990). Як і все наше суспільство, письменники-фантасти особливу увагу приділяють періоду національно-визвольних змагань 1917—1921 років і подіям Другої світової війни. Митці, незадоволені реальним станом речей, прагнули змоделювати альтернативні варіанти розвитку подій, проаналізувати можливі варіанти історичного розвитку. Жовтнева революція, громадянська війна, національно-визвольні змагання привертають увагу дослідників, які прагнуть довести, що у 1917—21 роках склався несприятливий сценарій для розвитку подій, у результаті якого українство сімдесят років своєї історії перебувало в безвиході.

Засновником жанру "альтернативної історії" в українській літературі вважається Василь Кожелянко. Його дебютом у цій царині був роман "Дефіляда у Москві", який побачив світ 1997 року і видавався аж п'ять разів. Одним із найрезонансніших творів митця став роман "Тероріум". Твір писався кілька місяців — з березня по серпень 2001 року, коли відбувався касетний скандал, акція протесту "Україна без Кучми", арешти студентів і членів УНА-УНСО. Критики назвали цей твір політичною фантазмагорією з упізнаваними персонажами, історією-анекдотом, або розгорнутим анекдотом. На нашу думку, роман є метафорою усієї української історії ХХ — початку ХХІ ст.; пародією на вітчизняну минувшину і проекцією на невеселе майбутнє. Цей твір не є класичним прикладом альтернативної історії; письменник нібито конструює українське майбутнє зі шматочків сучасного і минулого; він рідко спирається на реальні історичні факти, більше використовує символи й асоціації. Критики пов'язують цей факт з професійною діяльністю автора: політичний журналіст-аналітик вдало помічав звичайні метаморфози українського абсурду, аналізуючи минуле й сьогодення, змушував читачів замислитись. Характерною рисою стилю письменника є журналістський песимізм і постмодерністський сміх.

Читача інтригує вже сам початок твору: "Президент України Авдотій Дормідонтович Кромешний був божевільним. Тобто не геть неадекватним варіантом, але — стійким параноїком. Воно й ніби нічого не шкодило, якби через пункт потенційного пацієнта варіятського шпиталю А.Д. Кромешного не страждала вся Україна" [4]. З перших рядків читач замислюється,

хто ж став прототипом цього образу, і звертається до української історії і сьогодення, намагаючись проаналізувати діяльність усіх державних лідерів. Прізвище, вибране для президента, надзвичайно вдале і містке. Російсько-український словник пропонує переклад трьох висловів із цим словом: "кромешний ад" — "справжнє пекло", "кромешна мука" — "нестерпна мука", "кромешная тьма" — "безпросвітна п'ятьма".

Уже в другому абзаці автор подає зав'язку роману: модний професор окультних наук, маг і містик, лінгвіст і екзеґет, плейбой і гравець О. Коп-Аум "... був порівняно молодим, безвідповідальним жартівником і для сміху напроорокував новообраному А.Д. Кромешному довге і щасливе президентство, але застеріг від ювелірних виробів із золота, мовляв, у них чаїться його, Кромешного, смерть. Відтоді президент схибнувся масові арешти, репресії і розстріли, відбувалося вилучення золотих прикрас у громадян. У читачів, які орієнтуються в вітчизняній історії, одразу виникають асоціації з епохою сталінізму, коли людей заарештовували за найменшою підозрою в опозиції до більшовицького режиму, розстрілювали за безпідставними й безглуздими звинуваченнями. Інша можлива проекція на українську історію — часи президентства Леоніда Кучми і процес формування опозиції.

З метою посилення контролю Кромешний створив нову поліційну структуру під назвою "Управління боротьби з надмірними розкошами", яка отримала надзвичайні повноваження, у народі працівників управління називали "золотарями". У відповідь з'явилася екстремістська організація під назвою "Юна Великоукраїна" (скорочено ЮВУ), представників якої називали "ювелірами". Асоціації з українською минувшиною теж дві: перша — діяльність ОУН (Організації Українських Націоналістів) для протидії сталінському режиму і боротьби за незалежність України. На користь цієї думки свідчить і суворі дисципліна в цій організації, і псевдо, які для маскування брали собі вояки (Чіпка, хорунжі Кармелюк і Тарас Бульба, осавул Довбуш, командир Роксолана), і збройні, радикальні методи боротьби. "Молоді люди, які стали на шлях терористичної боротьби за "автентичну Україну", ідеальну модель тієї самої України вибудовували для себе на основі знань, отриманих у школі, де їм викладали два "короткі курси" — історії України та української класичної літератури" [4].

Друга — у скороченні ЮВУ, на думку деяких дослідників, вгадується Ющенко Віктор і Юлія Володимирівна. Таким чином, Василь Кожелянко начебто прогнозує події листопада-грудня 2004 року, мільйонні мітинги, "Велику листопадову націонал-демократичну революцію", вигнання з Банкової старої влади, пореволюційне буття в Україні, а потім внутрішні негаразди, які стали на перешкоді спільній справі.

Для читача, обізнаного з національною минувшиною і сьогоденням, є зрозумілими натяки письменника: наприклад, професор О. Коп-Аум, побачивши, до чого призвів його жарт, зібрався було піти до президента і чесно тому усе розповісти, "... проте і без ворожки було ясно, що за такий жарт Кромешний із модного професора-красунчика дуже швидко зробить невпізнаний труп, ледь прикопаний десь у Тарашанському лісі..." [4].

Президент мало займався державними справами, проте мав захоплення, "улюблене дітище" — спеціальну кімнату-сейф, "де зберігалися найцінніші твори мистецтва і найвартісніші подарунки, отримані ним за час роботи президентом етой країни. Тут були трипільські черепки, ікони ХІІ століття, церковні чаші, діаманти,

рубін, смарагди, картини різних епох, античні вази, дамаська холодна зброя, ювелірні вироби з платини, бронзи, срібла — лише золотого тут нічого не було. ... Тут зберігалися кинджали друзів Кромешного — султанів арабського світу, лаковані пуделка від імператорів Китаю, тубетейки від емірів центральноазійських країн, соболіне хутро від хана Сибіру, матрешки від президента Московської Росії, бурштинові вироби від бацьки Білорусі, роги для вина від президента Грузії, шабля від іранського шаха і ще багато гарних і дуже гарних, з політичним підтекстом і без нього, великих і малих речей" [4].

Найбільше у світі президент цінує, "любить більше всего з усіх неживих предметів в міре. — І живих тоже, ... бо ви, люди, такі подлиє" [4] — свій літак, який є справжньою мобільною "президентською" резиденцією: "Там найновішіє средства зв'язі, самое совершенное медоборудование, усьо — импортное, обратіте вніманіє, там — мінус волновое вооруженіє, в конце концов, той самолёт украшено ценними породами дерева, перламутром, натуральной кожей і — золотом. Етого ізлюбленого терористами благородного метала в деталях інтер'єра самолёта не менше як полтонни" [4].

Промовистим є той факт, що президент України не володіє державною мовою, спілкуючись зі своїми підлеглими суржиком із ненормативною лексикою: "Нет! — зупинив президент, — не бері! А вдруг воно бомба?! Пока не выяснім, що до чого, пусть лежит. Пускай Курвенко пришлют своїх лучших іщдейок, пусть узнают, откуда оно взялося. Дуже мені ето не нравится. Пошли отсюда! Но ето... Кіріл... Організуй ширмамі прикрить усі еті стелажі, не должні детективи оглядать все, що тут есть" [4].

Кромешний надзвичайно цінує ті матеріальні блага й пільги, які дає йому посада; один із найбільших його страхів — "... на виборах неправильно рахують голоси, і його, такого досвідченого й мудрого керівника, не затверджують на черговий президентський термін. Він змушений покидати свій палац-резиденцію, і — що страшно — його випроваджують майже голим, без персонального транспорту, без грошей, без охорони" [4].

Цікаво змальовує письменник й оточення президента — найближчий і найдовіреніший помічник Кіріл Кірілич, голова КГБ Української республіки генерал-полковник Курвенко, начальник Управління боротьби із надмірними розкошами (золотарська служба) генерал-лейтенант Лайнов, відставний підполковник КГБ, приватний детектив і аферист Петро Степанович Учений. Мова героїв, їхні імена є одним із засобів творення образів, формують у читача відповідне ставлення до того чи іншого героя.

Усі державні діячі у творі насправді є лише пристосуваннями, які ведуть паразитичний спосіб життя. Так, наприклад, "Учений імітував перед начальством бурхливу діяльність. Він складав на комп'ютері якісь хитрі схеми, вів якісь незрозумілі розмови всіма видами зв'язку, посилав офіцерів КГБ у загадкові відрядження, а замість рапортів начальству загадково посміхався. А тим часом приглядався до добра в президентській коморі і стежив за політичною та економічною ситуацією в Китаї. І заодно помірно насолоджувався життям" [4].

Проте Василь Кожелянко критикує не лише владу, на прикладі ЮВУ письменник аналізує традиційні проблеми українського руху опору: перш за все це відсутність єдності серед керівництва, різні точки зору на методи боротьби: "... командир Роксолана, осавул Довбуш, хорунжі Кармелюк і Тарас Бульба — вже кілька годин у своїй львівській конспіративній квартирі не

могли домовитися про план майбутніх дій Організації" [4]. Роксолана була прихильницею так званої "ювелірної тактики ведення боротьби", осавул Довбуш виступав за "кривавий шлях", схему якого він уявляв так: "страшний теракт — масовий психоз — тотальний страх — і, нарешті, не менш тотальний гнів".

Відсутність єдності прослідковується і в прагненні Довбуша співпрацювати з корпорацією "Не хлібом єдиним. Інс." — найбільшою, найвпливовішою, найпотужнішою промисловою імперією у Східній Європі та Євразії. На думку спадає розкол ОУН на "мельниківців" і "бандерівців" через розходження в питаннях співпраці з гітлерівською Німеччиною.

Головою правління "Не хлібом єдиним. Інс." був китаєць Ко Ше Лін. Як і кожен "союзник", він пропонує співпрацю на певних умовах: революціонерам обіцяють матеріальну винагороду або суто формальну участь в управлінні державою: "Ви здійснюєте збройний переворот, тобто бойову операцію, під час якої мусить загинути А.Д.Кромешний і його найближче оточення. Список додається. Потім в Україні з'являється новий уряд, який виконує політичну програму вашої Організації. Щоправда, частково. Україна послабить своє членство в Євразійському союзі, пошириться вживання української мови, з'являться гроші на національну культуру" [4]. Він навіть не обіцяє повного забезпечення всіх вимог ЮВУ: виходу з Євразійського союзу, українізації, демократизації і ліквідації іноземних військових баз на території України.

Роксолана бачить очевидне: корпорації "НХЕ Інс." не вигідна справді незалежна Україна, китаїці обдурять революціонерів, як тільки вони приберуть Кромешного. Мало того, новий уряд, який буде черговою маріонеткою корпорації, оголосить Кромешного героєм і мучеником за Україну, а представників ЮВУ — підлими вбивцями.

Другим чинником, який завжди заважав будь-яким спробам українців здобути незалежність і розбудувати власну державність, був людський фактор, тобто ірраціональне в людській сутності (любов, заздрість, прагнення до наживи), що шкодить спільній справі і призводить до зради. Розгром організації ЮВУ відбувся через зраду осавула Довбуша, який був закоханий у Роксолану і не зміг змиритися з її коханням до Чіпки.

Василь Кожелянко демонструє, наскільки політична ситуація залежить від стосунків політика з економічними силами: Кромешний залишається при владі лише до того часу, доки його підтримує китайський олігарх Ко Ше Лін. Коли фінансиста перестає влаштувати Кромешний, "В Україні почали траплятися випадки нестачі харчів. І то не якихось там витребеньок на кшталт маргарину, тюльки чи морської капусти, а найпоширеніших, найнеобхідніших, наймасовіших, народних, одне слово, таких, як універсум хлібного типу, синтезоване комбін'ясо і генетично модифіковані молокопродукти" [4]. Відповідно підвищилися ціни, з'явилися черги, зросло народне невдоволення, почалися заворушення і мітинги.

Акцію протесту очолив зрадник Довбуш, "командир самооборони повсталого народу України". Метою повстання було повалення "гнилого деспотичного корумпованого режиму Кромешного" і демократичні вибори нової влади! [4]. Виразно Василь Кожелянко зображує події, які відбувалися після революції: "У перші тижні після перемоги Великої листопадової націонал-демократичної революції нова влада оголосила курс на відновлення повного суверенітету України та автентичної державної символіки, вихід із Євразійського союзу, демократизацію політичного устрою, лібералізацію еко-

номіки, спорудження пам'ятника загиблим героям-ювелірам і надання українській мові офіційного статусу державної, як другої після російської, звичайно. За кілька місяців з обіцяного було виконано лише дві речі: затверджено новий державний прапор — від колишнього, "кромешного", жовто-синьо-малинового триколю було відтято нижню смугу і продубльовано українською мовою вивіски на державних установах" [4]. У цих рядках виразно прослідковується така риса українського суспільства загалом і політикуму зокрема, як нездатність до рішучих дій і радикальних перетворень, побоювання "якби чогось не вийшло", звичка зупинятись на півдорозі, саме тому всі заходи, як у 1991 році, так і в 2004 році, мали поверховий, половинчастий характер. Усі радикальні гасла, виголошені в процесі революції, були замінені більш поміркованими заходами.

У народу революційний запал уже пройшов, і він повернувся до своїх повсякденних клопотів, чим і скористались олігархи: "... ціни на "хліб", "молоко" і "м'ясо" повернулися до рівня дореволюційних, за місяць підвищилися на десять відсотків — труднощі перехідного періоду, знаєте, кругом недоброзичливі сусіди, гідра контрреволюції може підвести свої голови... Народ наш мудрий, він зрозуміє. Народ нічого не розумів, але бунтувати більш не мав ні сил, ні бажання, ні вільного часу — треба рятуватися від холоду, голоду і спадщини проклятого минулого..." [4].

Найяскравіше зображено український політикум у сцені виборів нового президента, які відбувалися на засіданні Держтимкому. Письменник акцентує увагу на тому, що в Україні не відбулося люстрації влади в 1991 році, тому вітчизняні державні діячі просто змінювали свою політичну орієнтацію і знову займали посади в новому уряді. Так, Петро Степанович Ученій швидко зорієнтувався в ситуації і тепер він постає як "активний учасник ще першої революції", "ветеран національно-визвольних змагань за демократію, прогрес і процвітання, відповідно, проти тиранії, занепаду і злиднів" [4]. Він пропонує на посаду президента Кирила Кириленка-Тура, в якому кожен читач упізнає Кіріл Кіріліча, довірену особу колишнього президента Кромешного. Але тепер про нього говорять, що він "справжній син українського народу, ... патріот, демократ, національно свідомою людиною і світлою особою". Це — досвідчений фахівець, що має досвід державного управління, це — ерудит, інтелектуал, енциклопедист, знає мови, в тому числі китайську, це — високоморальна людина, зразковий сім'янин, скромний у побуті, не п'є! Нелегка доля випала цьому мужньому чоловікові, виконуючи таємне спецзавдання свого народу, він тривалий час змушений був носити маску поплічника тирана Кромешного. Він був наближений до епіцентру поваленого злочинного режиму і як міг розхитував його зсередини" [4]. Василь Кожелянко демонструє як політики маніпулюють свідомістю народу, наскільки популістські гасла й обіцянки впливають на електорат.

Фактично всі досягнення революції було зведено нанівець, бо перші заходи нового президента були такі: "... він розігнав Держтимком (заважали йому освоювати президентську резиденцію на Банковій), а другим призначив ключових міністрів. Тут було з чого дивуватися. Міністром фінансів став найкращий бухгалтер України добродій Ніщих (ну, ніхто більше в державі не міг керувати такими грошми), міністром оборони залишився товариш Козлов (не повів же він тоді у листопаді армію проти повсталого народу, а міг, міг...), міністром "по хворих і ліках", тобто — охорони здоров'я було призначено нову людину — колишнього особистого лікаря цього деспота Кромешного доктора Гіпси-

ха (він теж розхитував цей тоталітарний режим зсередини, тобто "зсередини" у прямому сенсі слова, бо давав тиранові Кромешному такі пігулки, що той не міг на повну силу гнобити, визискувати і експлуатувати нарід український), головою основної спецслужби, яка тепер, замість креольського "кагебе", шляхетно називалася "кадебе" було призначено генерала Пньова (а що ви хочете, спецслужба — це така тонка матерія, поки нова людина ввійде в курс справ, а ворог же не дремає!)" [4].

Завершується роман описом подорожі справжнього господаря країни Ко Ше Ліна з Луганська до Ужгорода. Доїхавши до кінцевого пункту, він говорить своїй супутниці Ірен: "Прекрасна країна, щедра родюча земля, гарні добрі працюючі люди, але прокляття, Ірен, є прокляття" [4]. У досвідченого читача відразу виникають асоціації з фрагментом повісті Олександра Довженка "Україна в огні", коли фон Крауз-старший розповідає синові про особливості національного характеру українців, про їх слабкі сторони, якими можуть скористатися завойовники.

Оскільки твори альтісторії належать до фантастичної літератури, у романі наявні різні фантастичні елементи: це і розповідь про спробу омолодитися професора О. Коп-Аума, і теорія зміщення чи перетину часових площин Ксенофіленка-Ксенофобенка, і чудернацькі перетворення, що відбуваються із золотим перснем у музеї Кромешного, і спілкування хворого Чіпки з Сонцем.

Наталія Логвіненко звертає увагу на той факт, що для сучасних фантастичних творів характерний етнографічний струмінь, посилена увага до історичного минулого, автентичної міфології [5, с.165]. Такі аспекти є і в романі Василя Кожелянко: Чіпчина Галюцинація-Галля, дівчина з іншого часового поясу, "помічниця Верховного Відуну і княжна, була "... або великою модницею, або акторкою у костюмі персонажа історичної п'єси часів Київської Русі: у білій полотняній сорочці, вишитій білим, червоною накидці із коштовною золотою застілкою, в зелених сап'янових чобітках та золотою з рубіном діадемою на голові, але найкоштовнішою, на Чіпчин погляд, річчю на ній був пояс — вкритий візерунками трьох гатунків золота і всіяний дрібним коштовним камінням" [4]. Галя володіє надзвичайним вмінням змінювати баланс духовного і матеріального на користь першого. Це й окремі предмети, які мають сакральний для кожного українця зміст: золота скіфська пектораль, яка використовується під час ритуалу посвячення Чіпки в повстанці, і витканий пояс Галі, який може допомогти їй повернутися у власний час (пояс в українців завжди мав обереговий характер), і каблучка.

Твір має подекуди іронічний характер, особливо, коли мова йде про продукти, які споживають українці, адже "справжнє м'ясо, виноградне вино і автентичний хліб" стають рідкістю і делікатесом, натомість громадяни вживають синтетичні, генетично модифіковані продукти. "Чіпка відчинив холодильник, трохи повагався, і зрештою, вирішивши якнайефектніше вразити цю дивну Галюцинацію, взяв найвишуканіші делікатеси: шматок запакованої у целофан справжньої овечої бринзи, бляшану банку консервованої мамалиги і літрову пляшку чистої води" [4].

Іронічний струмінь увиразнюється, коли мова йде про вітчизняний шоу-бізнес: зірки естради використовують революційні події для власної реклами: "Під вечір на естраді під в'язницею з'явилися найпопулярніші українські виконавці популярної музики: Петя Петров, Кобзаревич, Альона Шевченко, "Садко", "Азартні дівчонки", "Ложечнікі інтернешнл" — всі зьвізди. ... Народна революція поступово перетворилася у масові народні гуляння" [4].

Порушується і проблема вітчизняного письменства: класик української україномовної літератури — поет, романіст, новеліст, драматург, публіцист, критик, журналіст і літредатор Делірій Іванович Тремен переймається лише присудженням йому чергової Державної премії Української республіки імені Андронатія Покотюхи, бо ж "...лояльнішого до Президента, до Української республіки, до Союзу за мене письменника в Києві нема ні серед удрукрів, ні серед укрусів, я ж ніколи собі не дозволяв ні натяку, ні півслова, ні думки прихованої, що містила би якусь крамолу. Я ж таку запашну прозу пишу" [4].

Читача спонукають до роздумів імена героїв твору: Алергіна, П'єр Міцкевич, Стефан Ксенофіленко-Ксенофобенко, Андронатій Покотюха, Петров Борис Зюганович. Одразу виникають відповідні асоціації з українським політикумом, представниками світової й української культури.

Цікавою є й сама назва твору "тероріум", яка одразу здається цілком очевидною, оскільки асоціюється з тим масштабним терором, який проводить влада для того, щоб тримати народ в покорі, а водночас з терористичними методами боротьби ювелірів. Проте поступово з'являється інша думка: лише однією буквою назва відрізняється від "тераріуму", що означає приміщення для утримання земноводних, плазунів і гризунів з метою спостереження за їхнім життям. Виникає враження, що Василь Кожелянко у своєму романі проводить спостереження за українським суспільством загалом і політикумом зокрема.

Твір, безперечно, є надзвичайно складним для аналізу, оскільки потребує відповідної теоретичної підготовки студентів: вони мають пам'ятати, що роман виник в епоху постмодернізму, а тому для нього характерні всі художні особливості постмодерної літератури (гра з читачем, пародійність, іронічність, поєднання високого й низького, реального й фантастичного, ремінісценції й алюзії на твори попередніх епох); для успішного аналізу студенти мають добре орієнтуватися в подіях українського минулого, зокрема в українській історії ХХ ст.; студентів варто одразу зорієнтувати на глибинний аналіз тексту, а не на поверхове сприйняття сюжету; у процесі аналізу читачі мають розуміти, що твори альтернативної історії виконують не лише розважальну функцію, а й змушують замислитись над минулим власного народу, над тими уроками, які воно нам дає.

У процесі підготовки до практичного заняття пропонуємо студентам формувати дослідницькі групи, кожна з яких отримує завдання, результати презентуються на занятті. На нашу думку, варто створити такі проблемні групи: "Історики", які досліджують історичний контекст і підтекст твору; "Літературознавці", які визначають особливості жанру твору, своєрідність сюжету й образної системи; "Фантасти", які аналізують фантастичні елементи роману; "Мовознавці", які пропонують лексичний аналіз твору, досліджують значення імен героїв, специфіку мовлення окремих персонажів.

Практичне заняття тісно пов'язане з лекційним, на якому викладач знайомить студентів з поняттям "аль-

тернативна історія", умовами зародження й трансформації жанру, з художніми особливостями таких творів, з факторами, які зумовили популярність альтернативної історії в сучасному світі. У ході лекції викладач звертається до поєднання Василя Кожелянко, пропонує огляд його творчості, характеризує окремі твори письменника ("Конотоп", "Дефіляда в Москві", "Срібний паук").

У результаті практичного заняття студенти доходять висновку, що хоча історія як наука не визнає умовного способу, проте без альтернативних варіантів будь-яке осмислення вітчизняної історії буде неповним.

Пропонуємо систему запитань і завдань, які стануть у пригоді в процесі обговорення твору:

— Схарактеризуйте представників вітчизняного політикуму за твором. Які риси сформувалися в державних діячів у результаті історичних подій останніх трьохсот років?

— Проаналізуйте особливості руху опору, який протистоїть режимові Кромешного. Чи можна стверджувати, що письменник робить спробу дослідити прорахунки опозиціонерів упродовж усієї вітчизняної історії?

— Які негативні риси українського громадського і культурного життя висміює Василь Кожелянко у романі?

— Визначте основні помилки й недоліки українського руху опору.

— Чому, на вашу думку, революція не принесла суттєвих результатів?

— З якою метою у творі з'являється Галюцінація-Галя, яка може контролювати баланс духовного й матеріального факторів у суспільстві?

— Чому саме з Сонцем веде розмову Чіпка? Про що свідчить хворобливий стан Сонця?

— Чи можна вважати твір Василя Кожелянко "Тероріум" романом-засторогою? Як би ви визначили жанр твору?

— Доведіть, що твори альтернативної історії мають виховний потенціал.

Література

1. Бочаров А.Б. Альтернативная история в контексте естественнонаучной парадигмы: версия системного анализа // Фигуры истории, или "общие места" историографии. Вторые Санкт-Петербургские чтения по теории, методологии и философии истории. СПб.: Изд-во "Северная звезда", 2005. — С. 7—18.
2. Гуларян А. Б. Жанр альтернативной истории как системный индикатор социального дискомфорта. http://zhurnal.lib.ru/f/forum_a_i/doclad1.shtml
3. Зайков С., Мухортов Н. История в сослагательном наклонении. — Х.: Капище Сварога, 1992.
4. Кожелянко В. Тероріум // www.twirpx.com/file/719840.
5. Логвіненко Н. Сучасний стан української фантастичної прози // Логвіненко Н. Українська фантастична проза в системі факультативних занять: Методичний посібник / Н. Логвіненко. — К.: Книга, 2012. — С. 166—175.
6. Мартинова І.С. Словник історичних термінів і понять. — К.: Прапор, 2011. — 228с.
7. Шурхало Д. Українська "якбитологія": Нариси альтернативної історії. — 2-ге вид.: доп.і переробл. — Львів: ЛА "Піраміда", 2007. — 318с.

Автор статті робить спробу проаналізувати роман Василя Кожелянко "Тероріум" в контексті сучасної альтернативної історії, досліджує жанрово-стильові та проблемно-тематичні особливості твору, пропонує модель вивчення цього твору студентами-філологами.

Ключові слова: альтернативна історія, фантастична література, практичне заняття.

The author of this article tries to analyze the novel "Terorium" by Basil Kozhelyanko in the context of modern alternative history, explores genre, style and problem-themed features of this text, offers a model of studying this novel by students-philologists.

Keywords: alternative history, fiction, practical lessons.